

‘De strafrechter is niet geïnteresseerd in de waarheid’

Foto's: Chris van Houts

Lex van Almelo, journalist

Afvinken of het ten laste gelegde bewezen is, dat is de taakopvatting van de strafrechter in Nederland. ‘In de waarheid is hij niet echt geïnteresseerd. En dat is een ernstige beschuldiging,’ zegt emeritus-hoogleraar psychologie en recht Willem Albert Wagenaar in een gesprek met redactielid Geertjan van Oosten en verslaggever Lex van Almelo.

In mei 1998 sterft Okan O. in een penitentiair ziekenhuis aan kanker. Het geheim over de verdwijning van de vermoedelijk vermoorde 19-jarige Marion van Buuren en haar 1-jarige dochtertje Romy neemt hij mee in zijn graf. In de zomer van 2002 leidt Özgür O., de jongere broer van Okan, de politie naar de duinen tussen Bergen en Egmond, waar de stoffelijke overschotten van Marion en Romy begraven liggen. Dat Özgür de begraafplaats precies weet te vinden, kan geen toeval zijn. Hij wordt in twee instanties veroordeeld wegens medeplichtigheid aan de moord. De Hoge Raad bevestigt de veroordelingen augustus vorig jaar.

In *The popular policeman and other cases*¹ laten Wagenaar en zijn collega Hans Crombag weinig heel van de redenering die achter de veroordelingen steekt. Wagenaar: ‘Het verhaal is zeer onlogisch. De oudere broer zou eerst de moeder hebben vermoord in de duinen, het lijk in een open kuil hebben laten liggen en een uur later met zijn jongere broer zijn teruggekeerd om het kindje te vermoorden. Dat gelooft toch niemand! Zo’n risico neemt alleen een zot en dat was Okan, een doorgewinterde crimineel, niet.’

Wat is er dan volgens u gebeurd?

‘Dat weet ik niet. Maar ik heb wel een romantisch scenario van wat er gebeurd zou kunnen zijn. Terwijl de oudste broer in de bajes zat, heeft de jongste een relatie aangeknoopt met Marion, waaruit een kind is voortgekomen. Toen de oudste broer daar achterkwam moest zijn eer worden gewroken. Niet door zijn jongste broer te vermoorden. In de cultuur van eerwraak moeten dan de vrouw en het kind om zeep worden geholpen. Volgens ons is het heel goed denkbaar dat de oudste

broer dit bij wijze van straf heeft laten doen door de jongste. Is dat plausibel? Het stemt overeen met alle bekende feiten. Hoe kan de jongste broer anders precies weten waar de lijken liggen? Het is onwaarschijnlijk dat hem dat in zo’n uitgestrekt gebied lukte op grond van aanwijzingen van zijn oudste broer, zoals hij beweerde. Een andere aanwijzing voor dit scenario is dat het haar van Marion was afgeknipt, zoals dat na de Tweede Wereldoorlog

gebeurde met moffenhoeren. Dat heeft een antropologische betekenis. Waarom heeft de rechter niet gevraagd wat dit betekende?’

Maar uiteindelijk is toch de goeie gestraft?

‘Tja. Ik heb wel eens de neiging om tegen de rechter te zeggen: wilt u de waarheid dan niet weten? De rechter hoeft niet uit te leggen hoe hij de bewijsmiddelen waardeert en selecteert. Maar hij zou toch op zijn minst moeten aangeven welk verhaal achter de feiten zit en wat

Het goede in de mens

er gebeurd is. Als hij dat had gedaan in de Schiedammer parkmoord, dan was onmiddellijk duidelijk geworden dat de zaak niet klopte, omdat Kees B. bijvoorbeeld niet de kinderen kon hebben opgepikt op het tijdstip dat getuige Maikel noemde. De politie heeft Maikel met een beschuldiging onder druk gezet om zijn verhaal te veranderen. De rechter wist dat het verhaal van het OM niet waar kon zijn.'

VERMIJDBARE ZELFMOORD

De aanleiding voor het gesprek met Wagenaar is de verschijning van *Vincent plast op de grond*². Het boek is gebaseerd op de 1000 zaken waarin hij als deskundige optrad. Wagenaar laat aan de hand van elf niet-gerucht makende zaken zien dat de tekortkomingen in de rechterlijke waarheidsvinding structureel zijn. In één van de besproken zaken pleegt 'Timo Janssen' zelfmoord, nadat hij beschuldigd is van seksueel misbruik. Vermoedelijk ten onrechte.

'In deze zaak speelt niet alleen het probleem dat Timo wellicht een valse – later herroepen – bekentenis heeft afgelegd. Het ergst is dat het OM en de rechter afgaan op de verklaring van een jongetje dat beweerde dat Timo ook andere kinderen had misbruikt. Zónder dit jongetje en de kinderen om wie het zou gaan te horen. Waarom neemt de rechter daar genoeg mee? Timo had zijn zelfmoord aangekondigd. Als het OM de zaak eerst beter had onderzocht, dan was die heel anders gelopen.'

Waarom laat de rechter dat dan niet beter onderzoeken?

'Wie heeft de expliciete opdracht om de waarheid te onderzoeken? Als je het aan de rechter vraagt, zegt hij: het gaat erom of ik vind dat de tenlastelegging wettig en overtuigend bewezen is. Daardoor legt de rechter het initiatief bij het OM en verifieert hij alleen wat het OM te berde brengt. Daarmee ben je al een stapje van de waarheid af. Bovendien is de verleiding groot om als rechter het onderzoek slechts te evalueren in plaats van zelf onderzoek te doen. De reactie van de Raad voor de rechtspraak op de Schiedammer parkmoord was: wij gaan af op het dossier. De rechter is dus niet echt geïnteresseerd in de waarheid.'

Is dat een neutrale constatering of bedoelt u dat als beschuldiging?

'Als een ernstige beschuldiging, die ik ook hard kan maken. Ik zal een voorbeeldje geven. In zedenzaken worden per jaar ongeveer 1200 audiovisuele registraties gemaakt van verhoren. De rechter bekijkt daar nog niet één procent van. Hij gaat af op het proces-verbaal met de samenvatting van de verhoren, dat de politie heeft opgemaakt. Waarschijnlijk heeft de rechter geen zin in die lange verhalen over pijpen et cetera.'

Is dat de reden?

'Een rationele reden is er niet. En dat stemt overeen met zijn taakopvatting waarin hij afvinkt of er voldoende bewijs is, of de bewijsmiddelen in het dossier zitten enzovoort. Dat is een totaal andere taakopvatting dan waarheidsvinding. En als er wat twijfels bestaan over het bewijs, krijgt de verdachte bijvoorbeeld niet vijf jaar maar drie jaar gevangenisstraf.'

Van 25 november 1884 tot 26 februari 1885 vond de conferentie van Berlijn plaats. Daarin werd Afrika eenzijdig verdeeld onder de toenmalige (Europese) grootmachten. Zo ongeveer. Wie het precies wil weten leze H.L. Wesseling 'Verdeel en Heers'. Tussen 1949 en 1958 namen de kabinetten Verwoerd e.v. de apartheidswetten aan en werden de 'thuislanden' gesticht. Wie dáár meer over wil weten zoekt de bron zelf maar op. Van beide ingrepen staat nu, circa 120 respectievelijk 50 jaar later wel vast dat, mogelijke goede bedoelingen ten spijt, zij kortzichtig, dom en immoreel waren.

Je zou denken dat de gekozenen en gezalfden die het ondermaanse bestieren hun goed doen met dit soort uitgemaakte precedentes. Althans, ontbreken voldoende belangstelling of concentratievermogen, zich daarover tussen meer verstrooiende bezigheden door kort, mondeling laten informeren. Om verstoring bij het bestieren te vermijden. De gemiddelde tweede jaar stagiair in Nederland zet voor de opdrachtgever geen koers in zonder zich op de hoogte te stellen van de lessen uit het verleden.

Het zal wel zo zijn dat in Washington DC, onder *sixpack-Joe* en western-fan George B., een 'gated country' niet minder dan een 'gated community', geldt als een acceptabel format om unilateraal een genietbaar verblijf voor enkelen mogelijk te maken op een scene die overigens, voor veel anderen met name uitzichtloosheid en geweld biedt. Tegelijk zou het wel eens kunnen zijn, dat de zich ontwikkelende scene in Gaza en op de westelijke Jordaanoever een overeenstemming op onderdelen (let wel: geen analogie of identiteit) met het concentratiekamp (let wel: geen vernietigingskamp) haalt, die overlevenden van de kampen in 1945 waarschijnlijk weinig had aangesproken als (toekomstige) uitkomst van regeringsbeleid in hun nieuwe vaderland, ook niet in wetenschap dat daarmee hun eigen veiligheid – juist ontkomen aan de hel – en van hun kinderen wordt beoogd. Evenmin als die kampen zelf waarschijnlijk voor Duitsers van rond 1900 acceptabel waren als (toekomstige) oplossing van regeringswege voor wat later 'het Jodenvraagstuk' ging heten. Ook al waren deze, verondersteld, nog meer genetisch antisemiet dan Goldhagen al aannam. En ook al zouden alle gruwelen die vanuit eerder bedoelde gebieden inmiddels werden en nog zullen worden bedreven tegen Israëli's, zijn meegenomen.

Je zou wensen dat George B. ook eens tijd ging doorbrengen met stagiairs, net als z'n voorganger. Niet voor kittelige sigaren-spelletjes, natuurlijk, maar voor korte lesjes geschiedenis. Het zal er wel niet meer van komen. *Sixpack-Joe* spelen is iets anders dan een *Sixpack-Joe* zijn; na een B-film-loopbaan president worden is iets anders dan als een B-filmacteur president spelen. Ik stel mijn hoop dus maar op het goede in de mens. Met dien verstande dat een gekozene of gezalfde in Israël, in zo'n moment van zuivere emotie dat je soms hebt, voordat de zelfcensuur werkzaam wordt, een zwaardere vorm van kamp als een denkbare oplossing van 'het Palestijnen-vraagstuk' op ziet flitsen ... en onmiddellijk verwerpt. Maar toch op zag flitsen ... Dat zal hem misschien een voldoende huiveringwekkend teken zijn dat de huidige weg van unilateraal delen en heersen doodloopt.

Welke tweedejaars stagiair (♀, ♂ en †) gaat het toch eens proberen, daar aan 1600 Pennsylvania Avenue?

>

KOSTEN VAN DWALING

Is het elders beter geregeld?

‘Er zijn landen die het veel zorgvuldiger doen dan Nederland. Duitsland bijvoorbeeld. Maar daar is de rechtspraak ook veel duurder. Binnen Europa trekt Nederland het minste geld uit voor de rechtspraak. Het moet hier kennelijk op een koopje. Individueel beamen rechters dit vrijwel altijd, maar collectief niet.’

Denkt u heus dat er meer geld zal komen voor rechtspraak?

‘Als rechters gewoon gaan doen wat zij moeten doen, loopt de strafrechtspraak in eerste instantie enorme vertraging op. Maar daarna komt het budget vanzelf.’

In hoeveel zaken doet de rechter zijn werk nu niet goed?

‘Dat is moeilijk te zeggen. In 90 tot 95% van de zaken zijn de feiten duidelijk en kan de rechter weinig fout doen. Het gaat dus om de rest van de zaken. Daarin moet hij erachter zien te komen of de verdachte terecht of ten onrechte voor hem staat. Je hebt twee soorten gerechtelijke dwalingen. Iemand heeft het niet gedaan, maar wordt toch veroordeeld omdat er ruim voldoende overtuigende bewijzen in het dossier zitten. Hier valt de rechter niets kwalijk te nemen. Bij de tweede soort dwaling ontbreekt het bewijs, maar veroordeelt de rechter de verdachte toch. Met name deze dwalingen zijn onrustbarend, want de rechter doet dat willens en wetens. De maatschappelijke kosten hiervan zijn hoog. Want in de tijd dat Kees B. vastzat, heeft de werkelijke dader in de Schiedammer parkmoord nog andere slachtoffers gemaakt.’

U bent voor afschaffing van de bekentenis als bewijs. Waarom?

‘Als een bekentenis voor een zaak essentieel is, dan zit er een luchtje aan die zaak. De bekentenis *sec* is een opsporingsmiddel waarmee je op zoek kunt gaan naar bewijzen. En als die er niet zijn...’

U treedt vaak op als deskundige. Gaat de rechter kritisch met deskundigen om?

‘Nee. Wederom een voorbeeld. Een man heeft zijn vader vermoord en de vraag is of hij tbs moet krijgen. Moord is een delict dat de dader zelden herhaalt, want met de moord is het relationele probleem meestal opgelost. Toch

vindt de psychiater de verdachte een gevaarlijke man. Dan vraag ik: welk gegeven maakt die man nu zo gevaarlijk? In de Verenigde Staten heeft het Supreme Court gezegd dat een psychiater helemaal niet kan voorspellen of iemand in herhaling valt. En de beroepsorganisatie van Amerikaanse psychiaters beaamt dat. In Nederland stelt de rechter zelden kritische vragen aan de deskundige. Meestal lees je zo iets als “de rechtbank maakt daarmee de overwegingen van de deskundige tot de hare”. Maar dan moet de rechter wel begrijpen waar het om gaat!

Merkwaardig in deze zaak is dat de psychiater met een diagnose komt op basis van gesprekken met de verdachte, die vertelde dat het hem vlak voor de daad rood voor de ogen was geworden. Daarna stelt de rechter vast dat er van dat verhaal van de verdachte niets klopt en dat er sprake is van voorbedachten rade. Maar vervolgens neemt de rechter wél het oordeel van de psychiater over de toerekeningsvatbaarheid over. Hij ziet daar geen enkel probleem in. Dat is gewoon een kwestie van niet-nadenken. Het lijkt mij trouwens beter als de psychiater voortaan pas later wordt ingeschakeld en zijn oordeel kan baseren op de feiten die de rechter heeft vastgesteld.’

LESSEN VAN ‘SCHIEDAM’

Volgens Wagenaar trekt de rechterlijke macht te weinig lering uit de Schiedammer parkmoord door deze zaak te beschouwen als een

exces. De les zou ook moeten zijn dat de opleiding van rechters wordt uitgebreid met statistische en gedragswetenschappelijke vakken. En dat strafrecht voortaan een specialisme wordt in plaats van ‘corvee’ voor civilisten of bestuursrechtjuristen.

Bovendien moet de grens tussen getuigen-c.q. verdachtenverhoor scherper worden afgebakend. ‘Maikel werd lange tijd als getuige verhoord, terwijl hij al als verdachte werd beschouwd maar geen raadsman had.’ De belangrijkste les is wellicht dat de rechter actiever moet worden en het werk van de politie en het OM beter moet controleren in plaats van de strafverlagen als zij in de fout gaan. ‘Als de rechter kritisch controleert en sanctioneert, zijn de problemen in de opsporing en vervolging zo opgelost.’

Dat is toch tamelijk voor de hand liggend. Trapt u niet eigenlijk een open deur in?

‘Inderdaad. Waarom moet ik dat nu eigenlijk zeggen en daarmee allerlei onrust creëren?’

Wordt er wel naar u geluisterd?

‘Jawel. Maar het gaat alleen zo ontzettend langzaam.’

NOTEN

¹ Willem Albert Wagenaar en Hans Crombag: *The popular policeman and other cases*. Amsterdam University Press, Amsterdam 2005.

ISBN 90 535 6763 1. € 27,50 (paperback).

ISBN 90 535 6770 4. € 79,50 (hardback).

² W.A. Wagenaar: *Vincent plast op de grond*. Bert Bakker, Amsterdam 2006. ISBN 90 351 3025 1. € 16,95.

